

Назагал плідними були дискусії на секційних засіданнях. Із-поміж пізнавально корисного назвемо положення про божественний, сакральний “супровід” хліборобства і млинарства, який існував на теренах України протягом тисячоліть. Він бере відлік із прадавніх часів, від епохи пізнього мезоліту та “неолітичної революції”. Колосок означав поєднання кола (сфери небесної) та соку (життєдайного потенціалу землі). А з розкопок кургану “Вітрякові могила” достеменно дізналися, що вже в період ранньої бронзи населення нашого краю володіло повним циклом млинарства – знайдено вітряк, комори, стільці тощо. І це тоді, коли у цілому вітряки, як більш-менш масовий елемент господарського життя, в Європі набули поширення лише з XII ст. Широко була подана і регіоналістика. Зі зрозумілих причин – більшою мірою черкаська аудиторія.

16 жовтня відбулися виїзні засідання у Жовнино та Вереміївку. Українців подивувала неабияка зацікавленість німця і голландців до кожної деталі вітряка. Іноземці виявилися справжніми спеціалістами, вони ретельно фотографували кожен об’єкт, виявляли високий рівень знань із технічних питань млинарства. Засідання у Вереміївці проходило в історико-етнографічному музеї “Козацькі землі України”. Прибулі ознайомилися із надбаннями цього осередку української історичної пам’яті, поспілкувалися із його директором – відомим мистецтвознавцем, лауреатом Національної премії ім. Т. Шевченка Володимиром Недяком. Корисним і емоційно зворушливим був діалог з українськими кобзарями. Було прийнято рішення про створення Всеукраїнської млинологічної асоціації та її регіональних представництв. Представники TIMS запропонували керівництву новоствореної організації постійне членство у Міжнародній млинологічній асоціації та запросили українських колег до плідної співпраці.

17 жовтня учасники читань провели ще одне виїзне засідання під назвою “Млини Черкаського краю”, в рамках якого відвідали святі для кожного українця місця: Чигирин, Суботів, Холодний Яр. Не минули й вітряків – Суботівського, Івківського та Худоліївського... Було досягнуто домовленості зробити конференцію “Історія українського традиційного млинарства” традиційною й наступне засідання провести у 2012 р.

Варто наголосити на інноваційному характері самого задуму, що містить різні аспекти – інформування населення (громадськості, влади), розширення кола інтересів та активізації дослідницької роботи, практичне відновлення млинів, їхній захист від природного і штучного знищення. На секційних і підсумкових (виїзних) засіданнях ішлося про потребу розробки єдиної млинологічної термінології та створення відповідного словника, використання потенціалу вищої школи з метою активізації польових (етнографічних, археологічних) студій із історії українського млинарства. Одноголосно підтримано ідеї: звернення до центральних і місцевих органів влади, наукових установ, громадсько-політичних організацій із проханням взяти виявлені на території України вітряні млини на облік із статусом пам’яток народної архітектури та побуту; спільне заповнення регіональних сторінок сайту “Млини України”; виявлення і встановлення зв’язків, а за потреби надання всілякої підтримки тим майстрам справи, яких умовно можна було б об’єднати “школою сучасного млинарства України”. А на Черкащині – ще прийняти окреме рішення про внесення млинів (чи місць, де є чи можуть бути приховані у землі їхні рештки) до переліку споруд, захищених державою, включивши їхню відбудову (реставрацію) до програми “Золота підкова Черкащини”.

Юрій Присяжнюк, Назар Лавріненко

Наукова конференція “Іван Мазепа і мазепинці: історія та культура України останньої третини XVII – початку XVIII століть” (Львів, 15–17 жовтня 2009 р.)

Не буде перебільшенням сказати, що постать Івана Степановича Мазепа в останні два роки актуалізують повсякчасно. Надто на неї звертають увагу форманти офіційної політики пам’яті в Україні та Росії, з відповідними позитивними і негативними наслідками для історичної науки. Утім, Наукове товариство ім. Шевченка в Україні й Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України зорганізували схоже таки аполітичний захід, присвячений 300-й річниці від дня смерті видатного державного діяча. Є підстави стверджувати, що завдання, які ставили організатори конференції, були виконані. Серед них: концептуалізація “мазепинської доби” як ключової в історії українського державотворення і культури, переосмислення культурних процесів останньої третини XVII – початку XVIII ст. (зокрема Козацького Бароко),

дослідження нових конфесійних реалій, в яких опинилася тогочасна Київська церква, напрацювання відповідного інтелектуально-інформаційного нарративу про гетьмана в ширшому міжнародному контексті, передусім Центрально-Східної Європи. Реалізоване й спеціальне завдання конференції – територіальне розширення тематики, яка традиційно була сфокусована на Києві та Лівобережній Гетьманщині. У зв'язку з цим відзначимо, що наукові реферати, які запропонували учасники конференції, стосувалися й історії українських земель на захід від Дніпра: Середнього Подніпров'я, Волині, Галичини, Поділля.

Вагомим підтвердженням серйозності намірів організаторів і учасників конференції свідчить достатньо широка географія її доповідачів. Окрім гостинних учених зі Львова, у заході також взяли участь дослідники з Києва, Луцька, Одеси, Черкас, Чернігова, закордонні науковці з Санкт-Петербургу, Мінська, Варшави.

Під час відкриття конференції у Дзеркальній залі Львівського національного університету ім. Івана Франка з привітаннями і побажаннями плідної роботи виступили Голова НТШ в Україні О. Купчинський і представники львівської влади. Професор Я. Дашкевич виголосив доповідь “Іван Мазепа: 300 років протистояння в історії та політиці”, в якій, зокрема, відзначив, що сучасна Росія абсолютно даремно пишається перемогою під Полтавою у 1709 р., адже вона не була вирішальною (про що свідчать ще 12 років Північної війни, а також – нова російсько-турецька війна, яку Росія у 1711 р., по суті, прогнала).

Відома російська дослідниця Т. Таїрова у доповіді “Іван Мазепа: відмовляючись від стереотипів” зосередила увагу присутніх на цікавих деталях біографії гетьмана, наголошуючи при цьому на його хворобі – подагрі, через яку Мазепа не тільки накульгував, а й мав, переконана дослідниця, дар геніальності. Саме приступи хвороби, на її думку, надто у похилому віці, впливали на зміни у поведінці й навіть політиці гетьмана.

Академік Я. Ісаєвич відзначив, що слово “мазепинці”, коли зосередитися на вивченні його сенсів, має регіональні відтінки й наголоси. На заході нерідко прізвисько “мазепинець” означало “соратник”. У контексті сучасної політики пам'яті в Україні Я. Ісаєвич висловив думку, що тепер українці можуть “святкувати” поразки, бо вже виробили імунітет від “повного пораженства”.

Перша післяпленарна сесія “Українська державність та військово-політичні події у Східній Європі початку XVIII ст.” проходила у конференційній залі НТШ. Київський дослідник Т. Чухліб указав на причини відмови гетьмана Мазепа від зверхності Петра I. Це – тиранське ставлення останнього до Гетьманщини і її мешканців, чого за визначенням не передбачали стосунки протектора і васала. О. Сокирко зауважив на тому, що саме у 1704 р., коли Мазепа умовно став “гетьманом обох сторін Дніпра”, Північна війна перестала бути для Гетьманщини неінтересною. Більш того, Т. Чухліб, О. Сокирко і Ю. Мицик зазначили, що саме тоді остаточно оформилася ідея соборності українських земель (про це, на їхній погляд, свідчить непоодиноке вживання у військово-політичній лексиці понять “цьогобочная” та “тогобочная” Україна, а С. Самусь, який був помічником відомого полковника-повстанця Палія, взагалі називав себе “гетьманом українським”). В. Станіславський на основі проведених ним досліджень запевнив, що контакти Мазепа зі Швецією були і до 1704 р. Отак, Голіцин, у одному зі своїх листів у червні 1702 р., писав, що Європою ходять чутки про якісь домовленості черкаських козаків зі шведами. У контексті політичного рішення, яке було прийняте Мазепою у 1708 р., більшість дослідників погодилася на тому, що гетьман не сам ухвалював його, а радше йшов за настроями, які панували тоді серед козацької старшини. Цікаво прозвучало порівняння вчинку Івана Мазепа з діяльністю великого литовського князя Казимира Яна Сапегі, який фактично започаткував категорію т. зв. “зрадників”. Із доповіддю про це виступив один із диспутантів – білоруський дослідник З. Віцько. Ведучий сесії В. Щербак підсумував її своїм виступом “Гетьманщина і Московія після Полтавської битви”. У дискусії, що зав'язалася за підсумками першої сесії, дослідниця з Санкт-Петербургу відзначила, що Петро I не розумів невдоволення Мазепа його політикою стосовно селян і козацтва під час війни, адже був людиною іншої політичної культури і турбуватися про підданих було не в його правилах. Щодо “ранніх контактів” гетьмана зі Швецією, то Т. Таїрова класифікувала їх як “розвідувальні”.

Друга сесія, яка разом із третьою проходила 16 жовтня, була присвячена мазепинцям та їхній діяльності. Відомий чернігівський дослідник С. Павленко зауважив, що своє оточення Мазепа, усупереч багатьом легендам про “меркантильного” гетьмана, не завжди формував з огляду на матеріальне становище кандидата до гетьманської “команди”. Лучанин В. Пришляк запропонував

розібратися: соратником чи відступником Мазепи був Д. Апостол? Один із висновків дослідника невтішний – страх петровського режиму викривив характери. В. Пришляк принагідно зазначив, що Апостол був гетьманом уже Малої Росії. Одеська дослідниця О. Бачинська запропонувала присутнім доповідь про традиції мазепинства, що продовжили “турецькі запорожці” кінця XVIII – початку XIX ст. Львівський історик літератури М. Трофимук на прикладі Орликової “Конституції” зауважив, що постренесансне мислення передбачало прагматичний підхід до об’єктів опису. Це виявилось навіть у психології написання документів і творів. Скажімо, Орлик, як і Виговський, писав латиною, але Орликові думки вже були патріотично українськими. Культурно XVIII ст. у всій Європі відрізнялося від XVII ст. формуванням національних мов. Присутній на другій сесії Я. Дашкевич закликав присутніх не перебільшувати значення “Конституції” П. Орлика й не осучаснювати цього поняття, адже тоді воно було загально вживаним, – і то у вужчому значенні (наприклад, не одне рішення польського Сейму називалося “конституцією”).

Третя сесія – “Культура Козацького Бароко” – проходила у Виставковій залі Львівського музею історії релігії. Відповідний духовний антураж сприяв зануренню учасників конференції у культуру України “мазепинської доби”. Жваву дискусію викликала доповідь київської дослідниці О. Ковалевської “Візуальний образ Івана Мазепи: достовірність і спростування зображення”. Із усіх наявних зображень гетьмана найправдоподібнішим вона вважає портрет Мазепи в латах із Андріївською стрічкою, створений вже після його смерті й, імовірно, не раніше середини 1720-х рр. (зберігається у Дніпропетровському художньому музеї). Низка аргументів О. Ковалевської (зокрема, застосування нетрадиційних для мистецтвознавців методів криміналістичної експертизи) викликала більше запитань, аніж відповідей. Свої сумніви щодо правильності висновків дослідниці висловили В. Александрович, О. Сокирко, С. Павленко. В. Александрович, який і вів третю сесію, запропонував натомість власну версію зображення Мазепи. Ідеться про відкритий нещодавно аркуш київської металографіки зі сценою “Богоявлення”, що зберігається у Варшавській Національній бібліотеці. Мазепа посідає у ній скромне, але виразно символічне місце (графюра створена київським майстром між 1693 та 1696 рр.). Музикознавець Ю. Ясиновський увів присутніх до сповненої мажорно-мінорних конотацій музики мазепинської доби. Проїнятися її мотивами дав змогу концертний виступ гурту “Хореа козацька” під керівництвом Т. Компаніченка. Образ І. Мазепи у “Діарії” П. Орлика представила В. Соболев із Варшави. Питання релігійного й культурно-освітнього життя порушили диспутанти з Києва – Б. Біляшівський і М. Яременко.

На третій день конференції четверту сесію обговорення наукових рефератів гостинно зустрів Гостьовий корпус замку в містечку Жовква. Учасникам засідання тепер ішлося про добу гетьмана Мазепи в контексті історіографії та історичної пам’яті. Кияни Ю. Кудінов і З. Борисюк проаналізували висвітлення мазепинської доби відповідно в американській, канадській та французькій історіографії. Один із висновків, до якого прийшли диспутанти з цієї теми, полягав у тому, що українські дослідники за період незалежності України значно випередили своїх закордонних колег у вивченні Мазепи і його доби, тоді як раніше було навпаки. Головуючий сесії, київський вчений І. Гирич, запропонував присутнім звернути увагу на місце постаті Мазепи у формуванні української історичної пам’яті середини XIX – початку XX ст. Цікаво на тлі сучасних інформаційних воєн виглядала його інформація про “боротьбу пам’ятників” на початку XX ст. і створення 1909 р. у Полтаві Музею полтавської битви. Постать Мазепи у візії В. Липинського та масовій історичній свідомості XIX – XX ст. презентували відповідно дослідження черкаських учених В. Масценка та С. Шамари, а також київської дослідниці С. Панькової.

До резюме вищезазначеного потрібно додати величезні слова вдячності організаторам конференції (зокрема, І. Сковчилюсу й А. Фелонюку) за високий рівень оптимізації роботи конференції з ліричними відступами й екскурсійними сюжетами, не кажучи вже про забезпечення справ більш насущних, таких як проживання і калорійне харчування учасників. Похвальних відгуків заслуговує фінансування конференції, яке здобули ініціатори заходу, і про яке чи то соромно, чи то лінки подекуди згадувати організаторам багатьох інших заходів в Україні.

Сергій Шамара

